

Bruno MilićARHITEKTONSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU
HR • CRO - 10000 Zagreb, Kačićeva 26

Pregledni članak • Review
UDK • UDC 712.034:72.034(45)"14/15"
Primljeno • Received: 13.04.1995.
Prihvaćeno • Accepted: 05.06.1995.

VRTOVI RANE I VISOKE RENESANSE**GARDENS OF THE EARLY AND HIGH
RENAISSANCE**

Ključne riječi • Key words

vrtna umjetnost	garden art
renesansa	Renaissance
15. i 16. stoljeće	15th and 16th century
Medici	Medici
Italija	Italy
Toscana	Tuscany
Rim	Rome

Sažetak • Abstract

Autor u članku daje analitičko-dokumentacijski prikaz vrtova nastalih na tlu Italije tijekom 15. i 16. stoljeća. U mnoštvu iznesenih primjera među najranijima ističe viseći vrt - *giardino pensile* u vojvodskoj palači u Urbino, za koji se pretpostavlja da je djelo našega Lucija Laurane Vranjanina. Od skromnih i nesigurnih početaka zatvorenog vrta - *hortus conclusus*, što nastaje unutar arhitekturnih okvira, renesansna se vrtna umjetnost razvija u samostojnu likovnu disciplinu koja svoj vrhunac doživljava u vrtovima vile d'Este u Tivoliju i vile Lante u Bagnaia, da bi postupno prerasla u stilsko razdoblje manirizma i baroka.

This article is an analytical and documented presentation of Italian fifteenth and sixteenth-century gardens. One of the earliest of the many examples is the hanging garden, *giardino pensile*, in the ducal palace in Urbino, which is supposed to have been laid out by the Croat Lucius Laurana Vranjanin. From modest and hesitant beginnings, the closed garden or *hortus conclusus* that developed inside a building, Renaissance garden art flourished into an independent discipline reaching an apogee in the gardens of the Villa d'Este in Tivoli and Villa Lanta in Bagnaia, and gradually grew into the mannerist and baroque styles.

SL. 1. URBINO - POGLED NA VANJSKO PROČELJE VOJVODSKE PALAČE ČJU JE RENESANSNU REKONSTRUKCIJU OBAVIO LUCIJE LAURANA VRANJANIN SREDINOM 15. STOLJEĆA. IZA ZIDA S PET PROZORA, ŠTO SE NASLANJA NA JEDAN OD OVA TORNJA, NALAZI SE VISEĆI VRT - *GIARDINO PENSILE*.

FIG. 1. URBINO - FACADE OF THE DUCAL PALACE RECONSTRUCTED IN THE RENAISSANCE (MID-FIFTEENTH CENTURY) BY LUCIUS LAURANA VRANJANIN. THERE IS A HANGING GARDEN, *GIARDINO PENSILE*, BEHIND THE WALL WITH FIVE WINDOWS THAT RESTS ON ONE OF THE TWO TOWERS.

Vrtna umjetnost 15. stoljeća tek se postupno oslobađa šturih srednjovjekovnih shema. Čak i u Italiji, gdje je duh humanizma i renesanse već uhvatio dubokog korijena, organizacija i oblikovanje vrta pod jakim je utjecajem tradicije. U početku još prevladava rustikalan i utilitaran vrt, no doskora sve se više počinje osjećati bogatstvo novih ideja i novih motiva koji su odraz novog vremena. Vrtovi postaju brojniji, mnogo veći i raskošniji u svom sastavu. Utilitarne funkcije nestaju u cijelosti, a dekorativno zelenilo (pretežito rezani šimšir i drugo zimzeleno bilje uz cvjetne nasade) stvara sve bogatiju hortikulturnu ornamentiku. Brojne terase, pergole i odrine, vrtni paviljoni, skulpture i fontane sastavni su dio novih pejzažnih kompozicija nezamislivih u ranijim razdobljima. Istodobno se vrt i njegovi sastavni dijelovi prostorno sistematiziraju i organiziraju prema načelima ravnoteže, simetrije i arhitektonskog geometrizma. Oslobađajući se srednjovjekovne izolacije i hennetične zatvorenosti renesansa se širom otvara prema prirodi i u punoj povezanosti sa njom oblikuje vrt koji potvrđuje čovjekovu volju i snagu njegove kreativnosti.

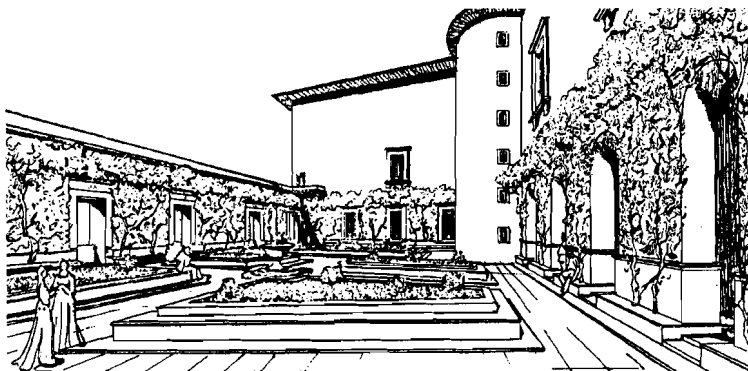
Od vrtova rane renesanse ostalo je sačuvano malo autentičnih ostataka; većina ih je nestala ili su preoblikovani u kasnijim vremenima. Iz toga najranijeg razdoblja poznati su, samo po opisima i kasnijim crtežima, vrtovi Medičejaca u okolici Firence, vatikanski vrtovi u Rimu i pojedinačne vile nekih istaknutih humanista (Petrarkini vrtovi?). Sve su to vrtovi skromnih proporcija i nesigurnoga likovnog izraza. Tek u drugoj polovici 15. stoljeća nastaju vrtovi koji su pravi predstavnici nove epohe.

Već je zahvat Michelozza Michelozzija 1457. g. u stari medičejski **kaštel u Careggiu** pokraj Firence (danas dio grada) odraz renesansnog duha: na starom zdanju Michelozzi otvara raskošnu dvostruku loggiu s pogledima na novoformirani vrt i panoramu grada. U pejzažu koji "svjesno oponaša antički vrt"¹ ta će vila tvrđava biti jedno od sjedišta *Accademiae Platonicae* što ju je osnovao Lorenzo Medici po uzoru na klasičnu akademiju u Ateni.

Na sličan je način postupio i Lucije Laurana Vranjanin u **Urbino**: na vanjski zid srednjovjekovne utvrde i dvora vojvode od Montefeltra postavio je vertikalni niz od četiri raskošne renesansne *loggie*. Na njezinu podnožju - na krovu suterenske etaže - gradi intimni vrtni prostor - *giardino pensile* kao pandan (čuvenom) kortilu. Prema opisu B. Baldija², vrt je popločenim stazama bio podijeljen na četiri pravilna partera, s velikom amforom ili vazom na kružnom postolju u njihovom središtu. Mali prostor vrta, iako stiješnjen u okvire palače i zatvoren visokim zidom, dobiva pravu hortikulturnu dimenziju i poseban ugođaj time što je sa svih

¹ L. G. Masson, o. c., str. 59.

² Opis B. Baldija objavljen je u: A. Mutnjaković, o. c., str. 103.

SI. 2. VRT VOJVODSKE PALAČE U URBINU. CRTEŽ PRIKAŽUJE IDEALNU REKONSTRUKCIJU VRTA PREMA OPISU B. BALDIJA.

Izvor: Courtes
F. Fariello, 1967:38

FG. 2. GARDEN OF THE DUCAL PALACE IN URBINO. THE DRAWING SHOWS THE IDEAL RECONSTRUCTION OF THE GARDEN ACCORDING TO DESCRIPTIONS BY B. BALDI.

strana okružen zastorom povijuša, bršljana i jasmina, koji se penju po okolnom oziđu, ostavljajući samo četiri otvora s pogledima na širu okolicu Urbina.

Međutim, novi renesansni koncept mnogo je jasnije vidljiv na novoizgrađenim objektima, primjerice na vrtu **palače Piccolomini u Pienzi**, koju gradi Bernardo Rossellino 1459-1463. za uglednog humanista i mecenu umjetnosti papu Pia II. Taj mali dvorišni vrt nije ništa drugo doli dio palače, i kao onaj u Urbinu još je jedna njezina raskošna prostorija - salon na otvorenome.

U uvjetima skučenih prostornih mogućnosti unutar grada taj će primjer slijediti vlasnici mnogih renesansnih palača, te na analogan način oblikovati vrtne prostore unutar svojih ograničenih arhitektonskih prostora. Najtipičniji primjeri takvog tipa zatvorenoga gradskog vrta u kojemu se intima stanovanja proširuje na veći ili manji zeleni prostor iza zgrade jesu vrt **Pallazo Podesta** od Bergamasca u Genovi (nastao 1563. g.), za epohu manirizma, te vrt na **Vicolo della Pedarchia P. da Cortonea** (1648. g.) u Rimu kao primjer vrta ugrađenog u vrijeme baroka.

Arhitektonski zatvoreni vrtovi u gradskom ambijentu kakvi su već spomenuti neosporno su velika ostvarenja i imaju važno mjesto u kulturi i umjetnosti renesanse, no opća razvojna linija vrtne umjetnosti vezana je ponajprije za pojavu suburbanih vila koje se grade u okolici bogatih talijanskih gradova, ponajprije Firenze.

Rana pojava vrtova u užoj i široj okolici Firenze uvjetovana je dvjema bitnim činjenicama: političkom sigurnošću i gospodarskim blagostanjem. Kako je naglašeno u (autorovoj) drugoj knjizi posvećenoj razvoju gradova srednjega vijeka, Firenca je već tijekom 12. stoljeća prevladala samovolju zemljišnih feudalaca na svom državnom teritoriju i organizirala ga za modernu agrarnu proizvodnju. Firentinski *contado* kao najbogatija regija Toskane postao je vlasništvo države i bogatih gradskih obitelji. Na njihovim imanjima, napose onima u okolici same Firenze, uz gospodarske objekte doskora nastaju brojni ljetnikovci, vile u kojima sve češće borave *padroni*, ne samo radi gospodarskog nadzora, nego prije svega radi dokolice i odmora. Naravno, to je bilo moguće tek u uvjetima političkog mira i opće sigurnosti.³

Ljetovanje na imanju - *villeggiatura* samo je jedan od oblika novih odnosa i veza grada s njegovim okolišem, veza koje su postajale sve brojnije i raznovrsnije. Počinje, zapravo, dugotrajan i nezadrživ proces otvaranja grada i razvrstavanje njegove srednjovjekovne ljuske.

Vila u Caiano, djelo Giuliana da San Galla (1479. g.), klasična je renesansna palača kubičnog oblika, jednostavnih i gotovo strogih proporcija, postavljena

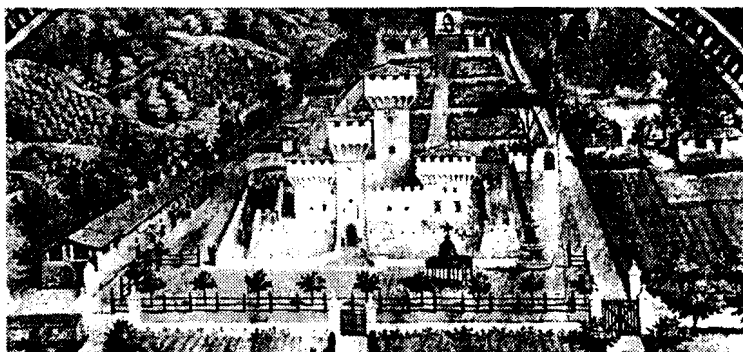
³ Vidjeti B. Milić, *Razvoj grada kroz stoljeća*, II, Zagreb, 1995.

SL. 3. VILA MEDICI U CAFAGGIOLU POKRAJ FIRENCE STARI JE FEUDALNI KAŠTEL ŠTO GA JE SREDINOM 15. STOLJEĆA PREUREADIO MICHELOZZO MICHELOZZI KAO LJETNIKOVAC. NA SLICI (NASTALOJ STOTINJAK GODINA KASNIJE) PRIKAZAN JE KAŠTEL S GOSPODARSKIM ZGRADAMA USRED RUSTIKALNOG KRAJOLIKA. U TAJ TIPIČNO SREDNJOVJEKOVNI ZATVORENI ANSAMBL RENESANSA JE UNIJELA FONTANU, VRTNI PAVILJON I NEKOLIKO CVJETNIH GREDICA ZAŠTELA.

FIG. 3. THE VILLA MEDICI IN CAFAGGIOLLO NEAR FLORENCE IS AN OLD FEUDAL CASTLE RECONSTRUCTED AS A SUMMER HOUSE IN THE MIDFIFTEENTH CENTURY BY MICHELOZZO MICHELOZZI. THE PICTURE (MADE ABOUT A HUNDRED YEARS LATER) SHOWS THE CASTLE WITH FARM BUILDINGS IN RUSTIC COUNTRYSIDE. IN THE RENAISSANCE A FOUNTAIN, GARDEN PAVILION AND SEVERAL FLOWER BEDS BEHIND THE CASTLE WERE INTRODUCED INTO THAT TYPICALLY MEDIEVAL CLOSED COMPLEX.

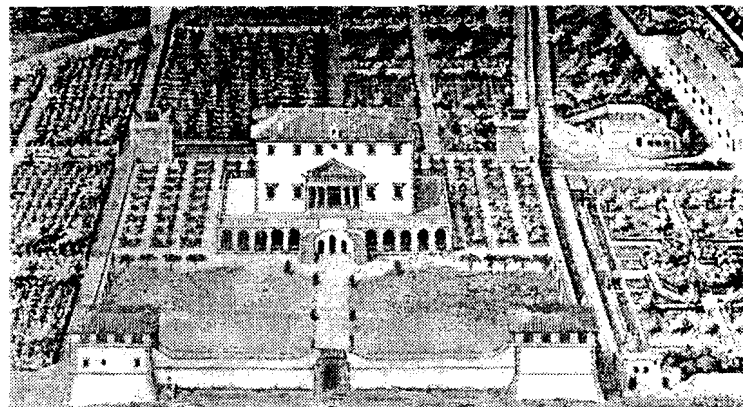
SL. 4. MEDICEJSKA VILA U POGGIO U CAIANU IZGRADENA JE PREMA NACRTIMA G. DA SANGALLA SAMO DVADESETAK GODINA NAKON OBNOVE KAŠTELA U CAFAGGIOLU. USPOREDBOM TE SLIKE S PRETHODNOM (OBJE JE IZRADIO ISTI RENESANSNI SLIKAR) OČITO JE KOLIKI JE POMAK UČINJEN U TOM KRATKOM VREMENU, I TO NE SAMO U PODRUČJU VRTNE I GRAĐENE ARHITEKTURE NEGO, U PRVOM REDU U ODNOSIMA ČOVJeka I PRIRODE.

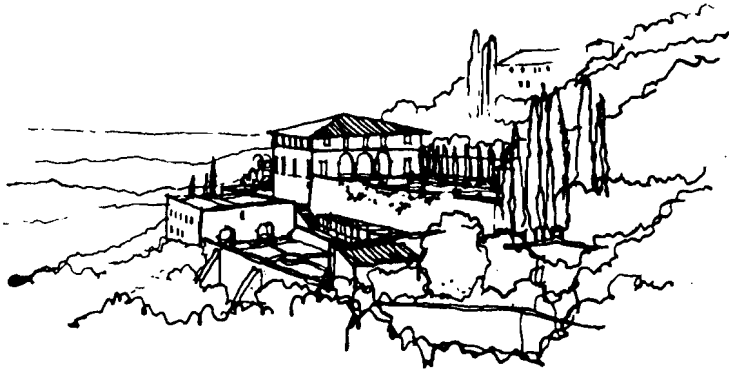
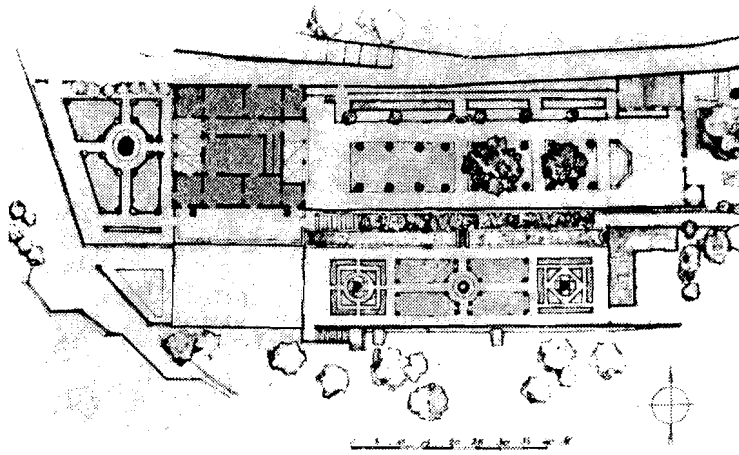
FIG. 4 THE MEDICI VILLA IN POGGIO IN CAIANO, DESIGNED BY G. DA SANGALLA ONLY ABOUT TWENTY YEARS AFTER THE RECONSTRUCTION OF THE CASTLE IN CAFAGGIOLLO. COMPARING THIS PICTURE WITH THE PRECEDING ONE (BOTH BY THE SAME RENAISSANCE ARTIST) CLEARLY SHOWS THE SHIFT MADE IN THAT SHORT TIME. NOT ONLY IN THE SPHERE OF GARDENS AND ARCHITECTURE, BUT PRIMARILY IN THE RELATIONSHIP BETWEEN MAN AND NATURE.

na monumentalnu terasu koja je okružuje sa svih strana. Dvije raskošne polukružne skalinate povezuju tu povučenu terasu s vrtom i definiraju osnovnu kompozicijsku os cijelog kompleksa. Palača i vrtovi doživjeli su mnoge promjene u kasnijim stoljećima tako da današnja situacija samo djelomično odražava prostorne odnose autentičnoga povijesnog stanja, no ipak je vidljiva snažno naglašena dominacija arhitekture nad prirodom i podređenost cijelog ansambla formalnome estetskom konceptu.⁴

Vila Medici u Fiesole ima bitno drukčije karakteristike. Nekoliko godina prije spomenutog zahvata u Careggiu Michelozzo Michelozzi je adaptirao medičejske kaštele u Cafaggiolu i Trebbiju, te ih uređio za ljetni boravak, odmor i zabavu.⁵ No dok su to veći ili manji zahvati u stare objekte, vila u Fiesoleu izvorno je djelo visoke renesanse. Nasuprot monumentalnoj palači Poggio u Caiano, to je neusporedivo manje pretenciozan objekt: prava ladanjska vila - renesansna *palacina* slobodno položena u krajolik na slikovitim padinama Fiesolea, jednoga od najljepših predjela Toskane. Vrt se sastoji od tri međusobno povezane terase, položene tako da slijede južnu strminu terena. Na gornjoj se nalazi vila, koja je svojim ulaznim portikom orijentirana na vrt oblikovan kao nastavak i proširenje unutarnjih arhitektonskih prostora. Na zapadnoj strani, na visini suterena, podignut je skroviti vrt - *giardino segreto* - intimni prostor s fontanom i parterima što ih nadvisuje renesansna *loggia* gornjeg kata. Ispod visokoga potpornog zida gornjeg vrta stubama se silazi na uzdužno položenu pergolu - odrinu, s koje se pruža pogled na najnižu terasu s geometrijski ornamentiranim parterima. Iako su pojed-

ni arhitektonski i hortikulturni elementi toga skladnog ansambla u unutarnjim odnosima geometrijski određeni i međusobno povezani u čvrste prostorne cjeline, cijeli kompleks u svojoj raščlambi prati konfiguraciju terena i, podređujući se danostima prirode, harmonično se uklapa u krajolik.

Mnoge pojedinosti toga zanimljivog vrta, koji se izdvaja iz uobičajenih renesansnih shema, ostaju međutim, nepoznate odnosno neizvjesne, jer ni taj ansambl nije sačuvan u izvornom stanju. Tijekom 17. stoljeća zgrada i vrtovi doživjeli su znatne izmjene u stilu manirizma i baroka, no istraživanja provedena prilikom novijih rekonstrukcija pokazuju da je osnovni koncept cjeline u osnovi ostao nepromijenjen.

Seriju vrtova u ovom poglavlju završavamo medičejskom **vilom Di Castello**, izgrađenom po planovima Tribola 1538. g. u Firenci. Taj je kompleks jedan od malobrojnih koji je gotovo u cijelosti sačuvao svoju izvornu renesansnu osnovu, pa je stoga vrijedan posebne pozornosti i zanimljiv je za usporedbu. Jezgru vrta čini strogo geometriziran sustav pravokutnih partera raspoređenih na dvije okomite osi, s fontanom u njihovu sjecištu. Na uzdužnu os koja završava dekorativnom špiljom nastavlja se gornja, sjeverna terasa s jednakim izduženim cvjetnim parterima. Prostor oko zgrade i zgrada doživjeli su znatne preobrazbe tako da nije

SL. 5. & 6. VILA MEDICI U FIESOLEU TAKOĐER JE DJELO MICHELOZZA MICHELOZZIJA. IZGRAĐENA NA STRMOJ PADINI, TA RELATIVNO SKROMNA RENESANSNA PALAZZINA I NJEZINI VRTOVI KOMPONIRANI SU S NAJVEĆOM PAŽNJOM GLEDE OBILJEŽJA TERENA. TRI VRTNE TERASE S VISINSKOM RAZLIKOM OD Približno 20 M MEĐUSOBNO SU POVEZANE U SLIKOVITI KOMPLEKS KOJI NE PODLIJEŽE DIKTATU GEOMETRIJSKE AKSIJALNOSTI NI UNAPRIJED NAMETNUTE SIMETRIČNOSTI TAKO DA SE U CJELINI KOMPozICIJE ODVAJA OD UOBIČAJENIH RENESANSNIH SHEMA.

Prema: *Architect*
J. C. Shepherd, G. A. Jellicoe

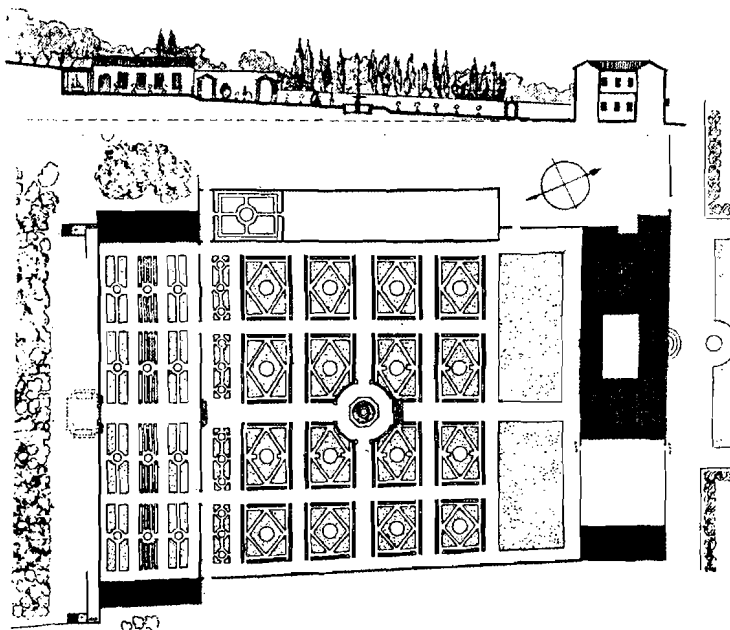
FIG. 5. & 6. THE VILLA MEDICI IN FIESOLE WAS ALSO DESIGNED BY MICHELOZZO MICHELOZZI. BUILT ON A STEEP SLOPE, THIS RELATIVELY MODEST RENAISSANCE MANOR AND ITS GARDENS WERE COMPOSED WITH THE GREATEST ATTENTION TO THE SURROUNDING GROUND. THREE GARDEN TERRACES WITH A HEIGHT DIFFERENCE OF ABOUT 20 METRES ARE INTERCONNECTED INTO A PICTURESQUE COMPLEX THAT DOES NOT BOW TO THE DICTATES OF GEOMETRY OR IMPOSED SYMMETRY, THUS DIFFERING FROM THE USUAL RENAISSANCE LAYOUT. (THE GROUND PLAN AND SECTION SHOW THE PRESENT STATE.)

⁴ Nizozemski renesansni slikar G. Uters oslikao je krajem 16. stoljeća na nizu od 13 luneta gotovo sve medičejske ladanjske vile, od kojih donosimo *kaštel u Cafaggiolu* (sl. 3) i *vilu u Caianu*. Danas se te lunete nalaze u Museo Topografico u Firenci.

⁵ U djelu, Shepherd-Jellicoe na str. 57, uz Michelozzijevo ime navode se godine 1548-1561, vjerojatno kao vrijeme izgradnje *vile u Fiesoleu*. Međutim, Michelozzo je umro nekoliko desetljeća prije toga, kao i Lorenzo Medici, za kojega je vila građena.

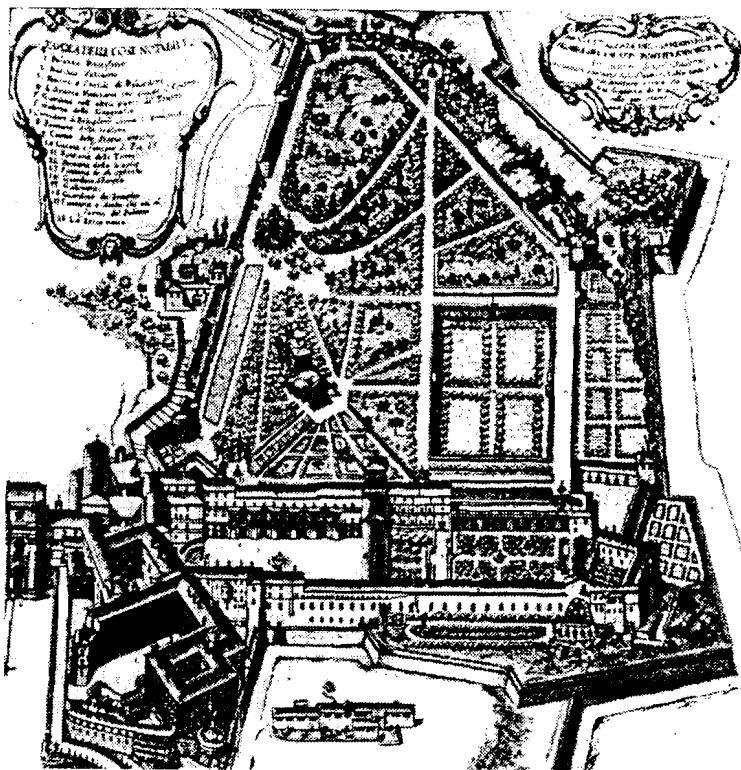
SL. 7. VRTOVI VILE DI CASTELLO U FIRENCI, ŠTO IH JE IZGRADIO TRIBOLO U PRVOJ POLOVICI 16. STOLJEĆA, SVOJOM JEDNOSTAVNOM I KRISTALNO JASNOM KOMPOZICIJOM MOGU POSLUŽITI KAO ŠKOLSKI PRIMJER VRTNE UMJETNOSTI FIRENTINSKE RENESANSE

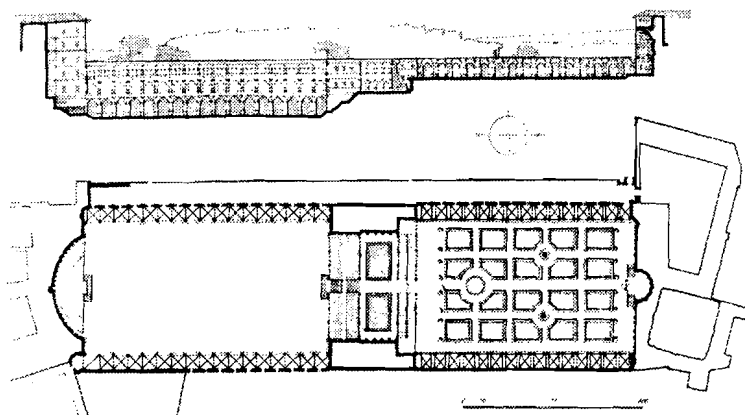
FIG. 7 GARDENS OF THE VILLA DI CASTELLO IN FLORENCE, LAID OUT BY TRIBOLO IN THE FIRST HALF OF THE SIXTEENTH CENTURY. THEIR SIMPLE AND CRYSTAL-CLEAR COMPOSITION ARE A MODEL OF FLORENTINE RENAISSANCE GARDEN ART.

SL. 8. CORTILE DI BELVEDERE U VATIKANU - GRAVIRA G. B. FALDEA IZ 1683. G. FIGURACIJA VRTOVA U GORNJEM DIJELU TOGA VELIKOG BRAMANTEOVA DVORIŠTA KRAJNJE JE SKROMNA I SVODI SE NA NEKOLIKO PRAVOKUTNIH CVJETNIH PARTERA S FONTANAMA U SREDINI. U VRIJEME NASTANKA CRTEŽA CORTILE JE VEĆ BIO VATIKANSKOM BIBLIOTEKOM PREGRADEN U DVA DIJELA. U VATIKANSKIM VRTOVIMA POSEBNO SE ISTIČE VILA PIA SA ZRAKASTO KOMPONIRANIM VRTOM.

FIG. 8 CORTILE DI BELVEDERE IN THE VATICAN, ENGRAVING BY G. B. FALDE FROM 1683. THE LAYOUT OF THE GARDEN IN THE UPPER PART OF BRAMANTE'S GREAT COURTYARD IS EXCEEDINGLY MODEST AND REDUCED TO SEVERAL FLORAL PARTERRES WITH A FOUNTAIN IN THE MIDDLE. AT THE TIME WHEN THE DRAWING WAS MADE THE CORTILE HAD ALREADY BEEN SPLIT IN TWO BY THE VATICAN LIBRARY. OUTSTANDING AMONG VATICAN GARDENS WAS THAT OF THE VILLA PIA, WHICH WAS RADIALLY PLANNED.

SI. 9. CORTILE DI BELVEDERE
- TLOCRT I PRESJEK

Prema - Autori: J. C. Shepherd, G. A. Jellicoe

FG. 9. CORTILE DI BELVEDERE - GROUND PLAN AND SECTION

moguće ocijeniti njihov prvobitni odnos prema vrtu.⁶ Renesansnu tipičnost toga pejzažnog ansambla čini jednostavnost i preglednost njegove kompozicijske osnove, precizna geometrijska raščlamba i krajnje skroman likovni inventar.

Firencu - kolijevku renesanse, uskoro će svojim materijalnim i umjetničkim bogatstvom zasjeniti papinski Rim. Vrtovi što ih grade pape i kardinali u gradu i njegovoj okolini neusporedivo su raskošniji, veći i monumentalniji od firentinskih ili vrtova Medičejaca. Nisu nastali kao plod *villagiature* i gospodarskih odnosa gradskih patricija i sela, nego su isključivo reprezentativne ljetne rezidencije, odraz moći i političkog prestiža rimske crkvene aristokracije.⁷

Prvim takvim ostvarenjima koja svojim monumentalnim mjerilom svjedoče o snazi rimske kurije pripada veliko dvorište Belvederea - **Cortile di Belvedere** u Vatikanu.

Veliki mecena i obnovitelj Rima papa Julije II. angažirao je 1503. g. Bramantea da u sklopu izgradnje nove bazilike sv. Petra i rekonstrukcije Vatikanske palače, regulira i izgradi prostor što se protezao od kompleksa nove bazilike sve do vile Belvedere na sjeveru. Na tom strmom i nepravilnom terenu Bramante postavlja dvije međusobno paralelne galerije dužine oko 300 metara. Nakon njegove smrti radove nastavlja Rafael, a 1513. g. završava ih Pirro Ligorio izgradnjom polukružnih niša koje sa sjeverne i južne strane zatvaraju prostor.

Cortile di Belvedere je pravilan arhitektonski prostor golemih dimenzija (330x90 m, unutar trijemova) podijeljen na dvije terase visinske razlike od gotovo 20 m. Oba su prostora bila povezana međuterasom s monumentalnim centralno postavljenim stubištima i rampama. Simetrična kompozicija toga grandioznog ansambla, kakvoga nema od vremena rimske klasike, vizualno fokusira dvjema završnim Ligorijevim nišama, od kojih je južna izgrađena kao teatar polukružnoga gledališta za velike spektakle. Taj *atrio di piacere*, kako je svojedobno nazivan, bio je bogato ukrašen skulpturama i fontanama, a pravilno komponirani vrtni nasadi pokrivali su samo gornju terasu.

Iako je kompleks Belvederea, kakav možemo vidjeti iz idealnih rekonstrukcija, ponajprije arhitektonska kreacija unutar koje je zelenilo samo prateći elemenat, a vrt oblikovan kao *hortus conclusus*, ipak ima važno mjesto u razvoju vrtno umjetnosti i mnogi ga teoretičari svrstavaju među kapitalna djela rimske renesanse, smatrajući ga i svojevrsnim prototipom talijanskih *giardina*.

Analogan koncept zatvorenog vrta unutar okvira pripadajućega arhitekton-

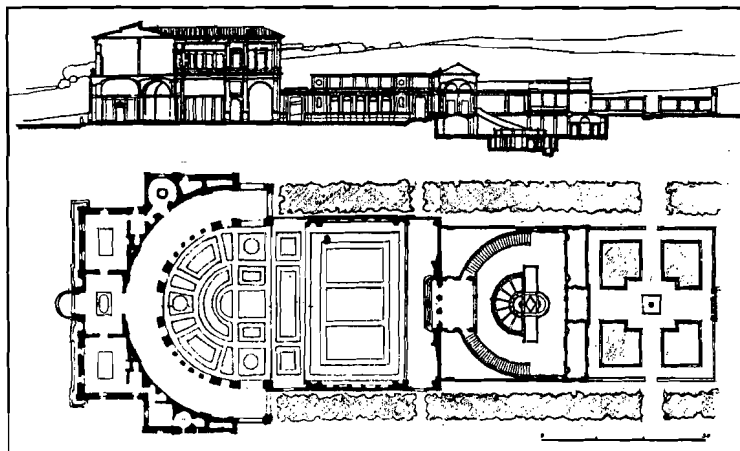
⁶ Prema starim gravirama, renesansna vila *Di Castello* nalazila se u kompozicijskoj osi vrta.

⁷ O renesansnim i baroknim vrtovima u Rimu i njegovoj okolini v. B. Milić, *Razvoj grada kroz stoljeća*, III (u pripremi).

SI. 10. VILA GIULIA U RIMU -
PRESJEK I TLOCRT

Prema: [ilustracija]
J. C. Shepherd, G. A. Jellicoe

FG. 10 VILA GIULIA IN ROME -
SECTION AND GROUND
PLAN

skog ansambla ima i **vila Giulia**, izgrađena sredinom 16. stoljeća na sjevernoj strani Rima, na mjestu antičkog nimfeja kao suburbana ljetna rezidencija pape Pia II. Uz njezinu izgradnju vezana su mnoga velika imena arhitekata visoke i kasne renesanse, od Michelangela do Vasarija, no vjerojatno je njezin idejni autor Vignola, a realizator B. Ammannati.

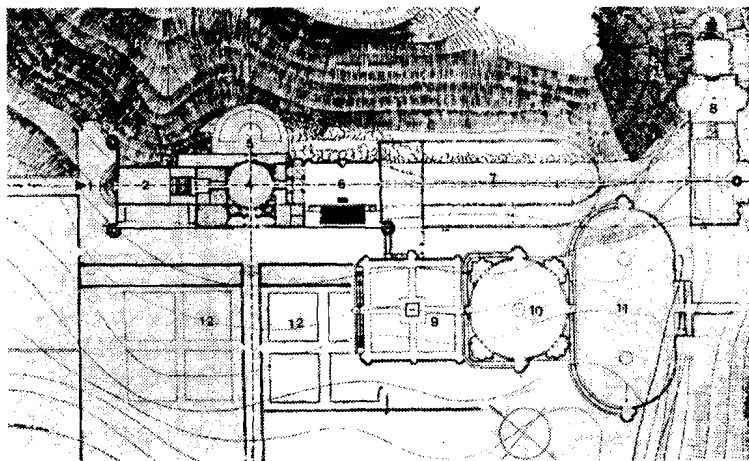
Ansaml se sastoji od tri unutarnja, aksijalno povezana prostora: velikog dvorišta, nimfeja i intimnog vrta. Prvim dominira glavna zgrada oblikovana kao polukružni portik s jedne strane i loggia što vodi u drugi prostor, s južne strane. Središnji dio cijele kompozicije je polukružni nimfej što ga je izgradio Ammannati 1552. godine. Pred *loggijom*, flankiran s dva elegantna stubišta, ovaj se potkovasti prostor otvara u dvije suterenske etaže s bazenima, umjetnim špiljama, fontanama, karijatidama i ostalim brojnim skulptoralnim i slikarskim dekorom u duhu manirizma. Po svom arhitektonskom konceptu i bogatstvu oblika taj je nimfej jedan od najzanimljivijih primjera svoje vrste što će ga kao uzor slijediti mnogi talijanski umjetnici.

Na krajnjemu južnom dijelu vila završava zatvorenim intimnim vrtom, *giardino segreto*, komponiranim krajnje jednostavnim hortikulturalnim elementima: pravilni geometrizirani parteri grupirani su oko središnje fontane.

Opća karakteristika cijelog ansambla, kao i Cortile Belvedere, jest izrazita introvertna orijentacija njegovih prostora te hermetičnost i izdvojenost u odnosu prema vanjskim vrtovima i okolnom krajoliku. No dok je u Belvedereu takav koncept određen arhitektonskim okvirom i funkcijom reprezentacije i velikih državnih svečanosti, vila Giulia kao ljetnikovac usred raskošnog zelenila neobičan je primjer zatvorenoga arhitektonskog ansambla opasanoga zidovima i odvojenoga od okolne prirode. Vjerojatno je na to utjecalo još uvijek živo sjećanje na *Sacco di Roma*, kada je samo dvadesetak godina prije toga (1527. g.) njemačko-španjolska soldateska opustošila grad i popalila sve što se našlo na nesigurnim prostorima izvan gradskih zidina. Ruševine vile Madama na susjednom Monte Mariju bile su tada nijemi svjedoci i opomena da vrijeme barbarstva još nije prošlo.

Jedan od najznačajnijih primjera ladanjske arhitekture i vrtne umjetnosti visoke renesanse u Rimu jest ansaml **vila Madama**, ljetna rezidencija kardinala Giulija Medičija. I ta je vila izgrađena izvan rimskih zidina, na istočnim padinama

Sl. 11. VILA MADAMA U RIMU - PLAN VILE I VRTOVA PREMA ISTRAŽIVANJIMA E. GEYMÜLLERA: 1 - PRISTUP IZ GRADA I ULAZNI PRETPROSTOR, 2 - CORTILE - DVORIŠTE, 3 - ULAZNI HAL, 4 - SREDIŠNJA OKRUGLA DVORANA (?), 5 - TEATAR U ZACELJU ZGRADE, 6 - GIARDINO SEGRETO - INTIMNI VRT S BAZENOM, 7 - VRT U OBLIKU HIPODROMA, PREMA SANGALLU, 8 - SJEVEROISTOČNI VRT S FONTANOM DELLA VALLE, 9 - KVADRATIČNI VRT, 10 - OKRUGLI VRT S NIŠAMA, 11 - ELIPTIČNA TERASA, 12 - VRTOVI

Prema: Anderson
J. C. Shepherd, G. A. Jellicoe

FG. 11. VILLA MADAMA IN ROME - PLAN OF VILLA AND GARDENS ACCORDING TO THE RESEARCH OF E. GEYMÜLLER: 1 - APPROACH FROM THE CITY AND ENTRANCE, 2 - COURTYARD, 3 - VESTIBULE, 4 - CENTRAL ROUND HALL (?), 5 - THEATRE AT THE BACK OF THE BUILDING, 6 - GIARDINO SEGRETO - PRIVATE GARDEN WITH POOL, 7 - HIPPODROME - SHAPED GARDEN; ACCORDING TO SANGALLO, 8 - NORTHEAST GARDEN WITH THE FONTANA DELLA VALLE, 9 - ELLIPTICAL TERRACE, 12 - GARDENS

Monte Marija što se u blagom nagibu spuštaju sve do Tibera. Projekte za vilu i vrtove Rafael je izradio oko 1515. g., a realizaciju su nakon njegove smrti nastavili arhitekti Giulio Romano i Antonio Sangallo mlađi. Zgrada je koncipirana kao tipičan renesansni dvorac s okruglom dvoranom nadsvođenom kupolom kao središnjim prostorom koji se otvara na sve četiri strane. Sa sjeverozapadne ulazne strane nalazila se raskošna prijamna dvorana, a s dvoetažne *loggie* pružali su se široki vidici prema zapadu na Rim, te na dolinu Tibera prema jugu i istoku. Iza zgrade, u kosini terena, bila je urezana školjka teatra na otvorenome. Očito je to bila reprezentativna palača određena za velike svečane priredbe, a prostori za stalni boravak svedeni su na minimum. Jasnu geometriju i jednostavnost arhitektonskog koncepta prate i vanjski prostori. Na dvije koordinatne osi postavljeni su veliko prilazno dvorište s monumentalnim stubištem, polukružni teatar te nekoliko vrtnih terasa s bazenom, sve čvrsto uokvireno pravokutnim ogradnim zidom i četiri uglovna glorijeta.

Pejzažno oblikovanje prostora izvan tih okvira teško je danas dovoljno sigurno identificirati. Rafaelovi planovi nikada nisu dokraja ostvareni, a njegovi nasljednici, svaki za sebe, dograđivali su i mijenjali njegovu prvobitnu zamisao. Sam je Rafael, kako je vidljivo iz arhivskog materijala, imao nekoliko varijantnih prijedloga. Poznate su njegove skice za grandiozno uređenje južne padine prema Tiberu. Njegov nasljednik Antonio Sangallo dodao je izduženu terasu u obliku hipodroma, što se pružila u osi palače sve do *Fontane della Valle* na krajnjem sjeveroistočnom rubu vrta. U priloženoj grafičkoj dokumentaciji prikazani su rezultati istraživanja E. Geymüllera i Shepherd-Jellicoe, te pokušaji njihovih idejnih rekonstrukcija cijelog ansambla prema originalnim Rafaelovim crtežima.

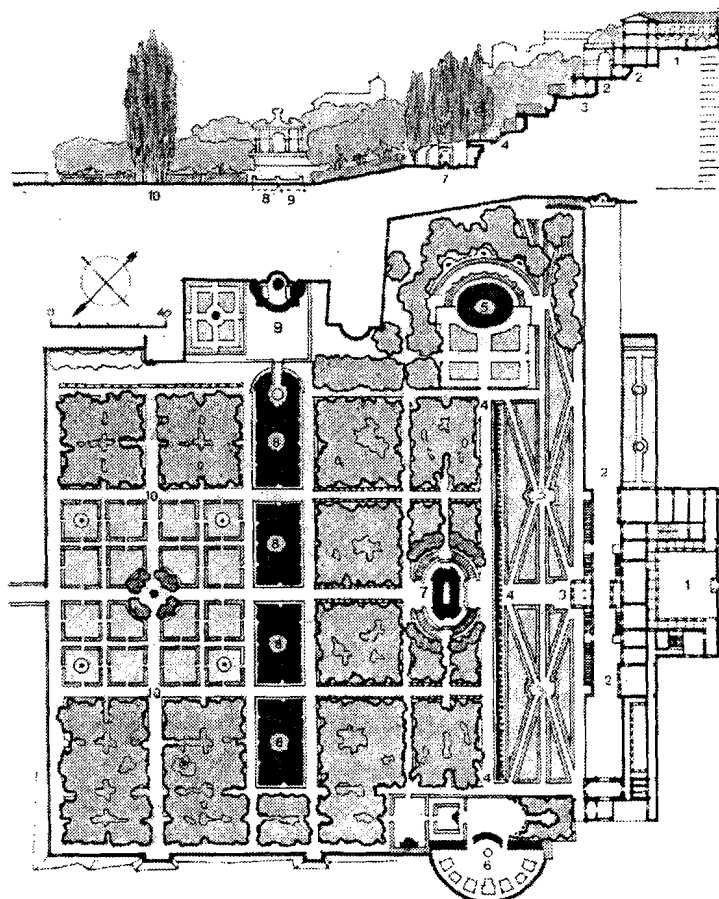
Među najpoznatija, ako ne i najvažnija ostvarenja renesansne vrtne umjetnosti svakako pripadaju vrtovi vile d'Este u Tivoliju pokraj Rima.⁸ Na poticaj kardinala Ippolita d'Este, gradnju vile i vrtova u Tivoliju započeo je Pirro Ligorio 1550. g. Na visokoj terasi koja dominira širokom panoramom rimske Campagne, bivši benediktinski samostan preuređio je kao kardinalovu rezidenciju, a strmu padinu ispod nje formirao kao njezin raskošni vrt. Bili su potrebni vrlo opsežni radovi da se svlada razvedena strmina terena s visinskom razlikom većom od 50 m.

Najstrmiji dio terena u podnožju palače sistematiziran je kao niz pravilnih

⁸ Mnogi autori vilu d'Este i njezine vrtove idejno, pa čak i formalno povezuju s Hadrijanovom vilom što se nalazi nekoliko kilometara dalje, u podnožju Tivolija, tvrdeći da je Ligorio bio inspiriran carskom palačom i da je iz nje preuzeo neke elemente. Neosporno je Ligorio kao arheolog i arhitekt temeljito poznavao kompleks antičke palače jer je čak sudjelovao u njezinom otkopavanju. No uz najbolju volju, nije moguće naci nikakvu analogiju između relativno skromne renesansne palače i njezinih vrtova na strmom brjegu i rimske palače što se svojom raskošnom i kolosalnom arhitekturom pružila po ravnicama Campagne na prostoru većem od 50 hektara.

SL. 12. VILA D'ESTE U TIVOLIJU - PRESJEK I TLOCRT: 1 - VILA - REKONSTRUIRANI SREDNJOVJEKOVNI SAMOSTAN, 2 - VELIKA TERASA, 3 - PADINA S DIJAGONALNIM SERPENTINAMA, 4 - ALEJA STOTINU FONTANA, 5 - OVALNA FONTANA - FONTANA DELL'OVATO, 6 - RIMETTA S MODELIMA RIMA (?), 7 - FONTANA ZMAJEVA - FONTANA DEI DRAGHI, 8 - VELIKI BAZENI - BACINI, 9 - FONTANA ORGULJA - FONTANA DEI ORGANI, 10 - DONJA TERASA S PARTERIMA I RONDELOM ČEMPRESA U SREDINI

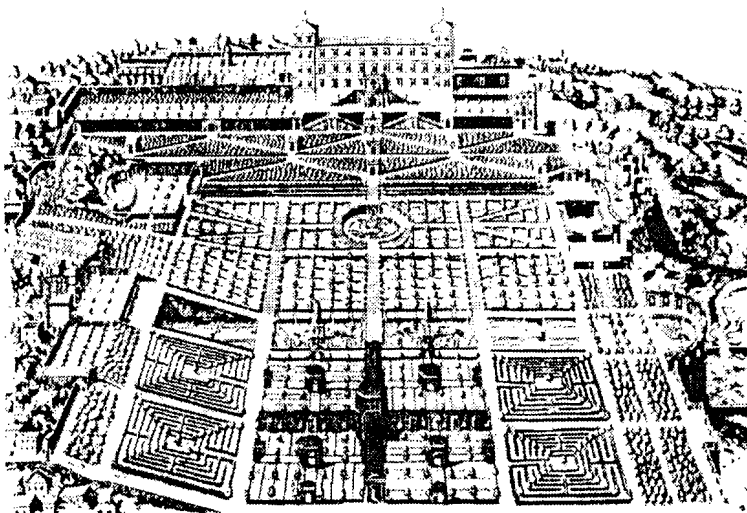
FIG. 12. VILLA D'ESTE IN TIVOLI - SECTION AND GROUND PLAN: 1 - VILLA - RECONSTRUCTED MEDIEVAL MONASTERY, 2 - LARGE TERRACE, 3 - SLOPE WITH DIAGONAL SERPENTINES, 4 - LANE OF A HUNDRED FOUNTAINS, 5 - OVAL FOUNTAIN - FONTANA DELL'OVATO, 6 - RIMETTA WITH MODELS OF ROME (?), 7 - DRAGON FOUNTAIN - FONTANA DEI DRAGHI, 8 - GREAT POOLS - BACINI, 9 - ORGAN FOUNTAIN - FONTANA DEI ORGANI, 10 - LOWER TERRACE WITH PARTERRES SURROUNDING A CYPRESS RONDELLA

terasa međusobno povezanih stubištima i geometrijski oblikovanim rampama. Sam vrt smješten je u donjem dijelu, koji u blagom nagibu prelazi u horizontalnu terasu gotovo kvadratičnog oblika približne veličine 150x150 m. Ligorio glavnu kompozicijsku os vrta postavlja sredinom cijelog kompleksa s palačom kao njezinim ishodištem. Na tu os dodaje nekoliko sekundarnih osi, od kojih su osobito istaknute dvije poprečne osi oblikovane motivima vode: *Aleja sto fontana* i vodeni parter četiriju bazena - *Bacini*. Time je vrt u prostornome i oblikovnom smislu podijeljen na tri zone: na strmi terasirani dio s niskim ukrasnim zelenilom u podnožju zgrade, zatvoreni tamni dio s gustim bosketima u sredini kompleksa i na sunčani horizontalni dio s bazenima i zelenim parterima, u kojemu se osobito ističe otvorenost i prostornost vrta.⁹

Aleja sto fontana povezuje dva monumentalna prostora što se nalaze na krajnjim suprotnim točkama vrta: raskošnu Ovalnu fontanu - *Fontana dell'Ovalo* na istočnoj i *Romettu* na zapadnoj strani. Zajedno s centralno položenom Fontanom zmajeva - *Fontana dei Draghi*, uokvirenom eliptičnom rampom, to je najatraktivniji dio vrta u kojemu prevladavaju raskošni motivi vode sa stotinama kaskada slapova i vodoskoka. Bilo je potrebno promijeniti cijeli tok rijeke Aniene

⁹ Plan Perciera i Fontainea iz 1824. g. pokazuje da su dekorativni parteri pokrivali mnogo veći dio površine (32 polja), što je cijeli vrt činilo mnogo preglednijim. U današnjem stanju vrt ostavlja dojam zapuštenosti, a činjenica da se rezanje zelenila, napose krošanja visokih stabala, u bosketima ne smatra više modernim, čak ni kada je riječ o stiliziranome renesansnom vrtu, uvelike pridonosi tom dojmu.

SL. 13. POGLED NA VILU D'ESTE I NJEZINE VRTOVE - GRAVIRA S. DUPERACA S KRAJA 16. STOLJECA

FIG. 13. VIEW OF THE VILLA D'ESTE AND ITS GARDENS - ENGRAVING BY S. DUPERAC, END SIXTEENTH CENTURY

i dovesti je podzemnim tunelima da bi se stvorila prava simfonija vode po kojoj je vrt Tivoli jedinstven u svijetu. Guste i kompaktne mase visokog zelenila samo su prateći elementi vodi i kao tamni nepomični zeleni zastor naglašavaju njezinu bujnu iskričavu igru.

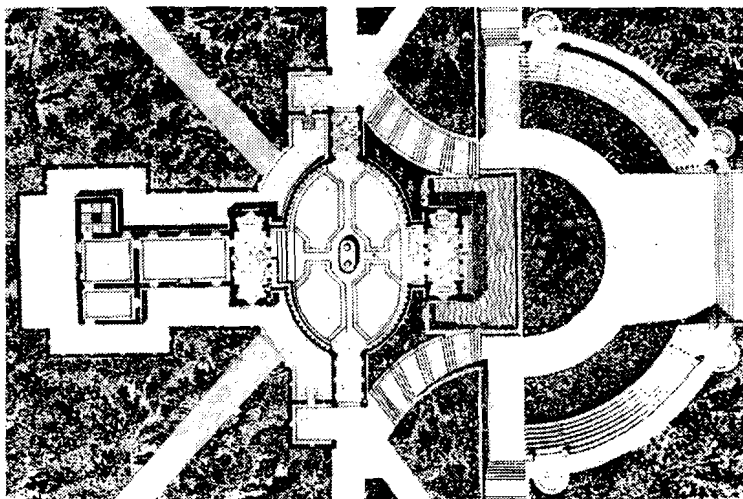
U donjem, vodoravnom dijelu vrta voda je također prevladavajući motiv; no tu je mirna poput zrcala, uhvaćena u četiri pravokutna bazena - *Bacini* što su se od jednog do drugog kraja vrta pružili u punoj širini. Na taj vodeni parter neposredno se nadovezuje šesnaest kvadratičnih polja zelenih dekorativnih partera čiju jednostavnu i skladnu geometriju akcentuira skupina gorostasnih čempresa u sredini. Renesansnom konceptu tog dijela vrta kontrast čini povišena terasa s maniristički oblikovanom Fontanom orgulja - *Fontana dell'Organo*, postavljenom u istočnom dijelu vrta, u osi bazena. Riječ je o velikom spektaklu vode i raskošnoj skulptorskoj i pejzažnoj scenografiji s vodom kao glavnim elementom. Rimski hidrotehničar Oliviero Olivieri, koji je autor cjelokupnoga vodenog sustava vrta, stvorio je tu svojevrsno remek-djelo: konstrukciju vodoskoka, kaskada i bazena u kojima kinetička energija vode prema određenom programu stvara željene zvučne efekte.

Već i letimični pogled na kompleks vile d'Este otkriva njezinu višeslojnu kompozicijsku strukturu. Longitudinalnom konceptu glavne osi suprotstavlja se nekoliko snažnih transverzala. Koncentrična organizacija prostora dopunjena je nizom ekscentrično disponiranih sadržaja, a strogost geometrijske simetrije obogaćena je vrtnim motivima komponiranim prema načelu prostorne ravnoteže. U vrtu se naizmjениčno isprepleće monumentalnost i poetičnost, dramatika i liričnost, raskošno bogatstvo i stroga jednostavnost. Jedinstvo te višečlane kompozicije možda se najsnažnije doživljava ako se vrt promatra s donje terase duž njegove glavne vizurne osi. Preko partera u prvom planu i skupine čempresa u njihovoj sredini penje se pogled u snažnom krešću kroz aleju zimzelenih bosketa, duž rampa, stubišta i terasa, uz pratnju vodoskoka i fontana prema samom vrhu, gdje palača u svomu mirnom i otmjenom dostojanstvu dominira cijelim zapadnim krajolikom sve do Rima na horizontu.

Vila d'Este pronijela je slavu talijanske vrtnje umjetnosti i utjecala na razvoj

SL. 14. VILA PIA U VATIKANSKIM VRTOVIMA - PREMA PERCIERU I FONTAINEU IZ 19. STOLJEĆA. U ODNOSU PREMA STANJU SA SLIKE, VIDLJIVE SU INOVACIJE KOJE JE DONIJELO NOVO BAROKNO DOBA

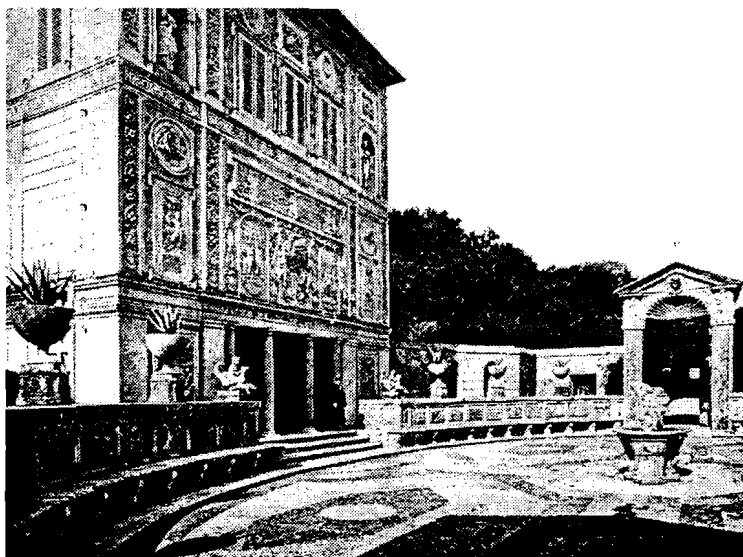
FIG. 14. VILLA PIA IN THE VATICAN GARDENS - ACCORDING TO PERICEIR AND FONTAINE. NINETEENTH CENTURY. THE PICTURE SHOWS INNOVATIONS BROUGHT BY THE NEW BAROQUE AGE

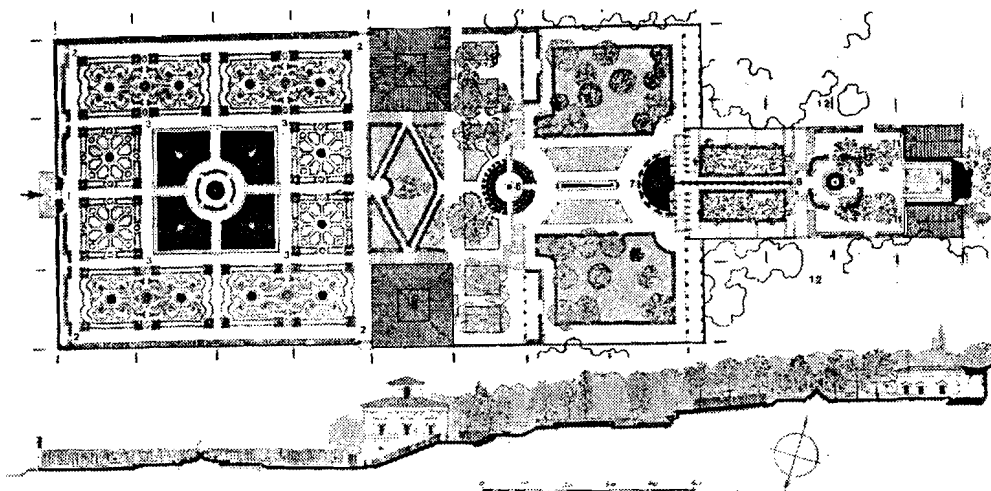

vrtova diljem Europe. Njezine vrtove i fontane opisali su, opjevali i oslikali mnogi majstori pera i kista, od Mantegna do Fragonarda i Hubert-Roberta; u njihovoj raskošnoj ljepoti nalazili su utočište, okrepu i inspiraciju i veliki klasici glazbene umjetnosti Wagner, Liszt i Čajkovski.

Od rimskih vrtova koji se još mogu ubrojiti u ostvarenja visoke renesanse posebno se ističe **vila Pia**, mali no briljantni arhitektonsko-hortikulturni ansambl u vatikanskim vrtovima. Analogne konceptualne karakteristike kakve nalazimo u Cortile di Belvedere i vile Giuliae susrećemo i u vile Piae. I u tom je primjeru riječ o izrazitome arhitektonskom ansamblu u kojemu su elementi vrtne umjetnosti samo pratnja ili dopuna kompoziciji cjeline. No dok je u Belvederea vrt ugrađen u arhitektonske okvire cortila, i to samo kao jedan njegov dio, u vile Piae opća je

SL. 15. VILA PIA - POGLED NA ELIPTIČNU ULAZNU TERASU
FIG. 15. VILLA PIA - VIEW OF ELLIPTICAL ENTRANCE TERRACE.

situacija upravo obrnuta: arhitektura vile, sa svojim vanjskim i unutarnjim prostorima, ukomponirana je u cjelinu okolnih vrtova. Ipak je i tu, kao i u vile Giuliae, ta *architectura conclusa* izrazito koncentrična i samostojna, orijentirana prema središnjemu eliptičnom vestibulu kao svom kompozicijskom fokusu. S tog središnjeg prostora (veličine samo 25x16 m), kojom se može prići kroz dva simetrično postavljena portika, ulazi se u vilu i na otvorenu loggiu što dominira donjim dijelom okolnih vrtova.

Vila Pia djelo je Pirra Ligorija. Nastala je samo desetak godina nakon njegove vile u Tivoliju (1560. g.) kao miran i intiman prostor unutar vatikanskih vrtova, odvojen od Belvederea i ostalih službenih dijelova Vatikana. Kao i u vile d'Este, vidljiva je živa maštovitost i neponovljiva originalnost umjetnika. Nasuprot široko raspjevanoj koncepciji vrtova u Tivoliju, Ligorio je ovdje postupio s krajnjom delikatnošću stvarajući s nekoliko diskretno postavljenih paviljona prototip *vrtnog kasina* koji će lakoćom i gracioznošću svojih oblika bitno obogatiti kompozicijski inventar talijanskih *giardina*. Čak i zrakasta dispozicija vrtnog anturaža, toliko omiljen motiv kasnijih, osobito baroknih vrtova u svojoj geometrijskoj pravilnosti izrazito je renesansna.

Kao posljednje u nizu arhitektonsko-vrtnih ostvarenja visoke renesanse navodimo vrtove vile Lante, kardinalske ljetne rezidencije izgrađene 1568. g. u malome srednjovjekovnom gradiću Baginai, pedesetak kilometara sjevernije od Rima. Djelo se pripisuje Vignoli, Michelangelovu učeniku i sljedbeniku. Vila i njezini vrtovi smješteni su uz rub stare rustikalne šume, te se neposredno naslanjaju na samo naselje. Konfiguracija terena na hrptu brežuljka s visinskom razlikom od približno 18 m odredila je orijentaciju i opću kompoziciju vrtova. Niz geometrijski pravilnih horizontalnih i kosih platoa prelijevaju se jedan u drugi, a položeni su tako da je moguće sagledati cjelinu vrta od jednoga do drugoga njegova kraja po duljini glavne osi.

Vrt je komponiran u strogo geometrijskom sustavu kvadratične mreže, s modulom od 20 m u donjemu, odnosno 15 m u gornjemu, užem dijelu. Najreprezentativniji dio cijelog kompleksa je donja vrtna terasa, na koju se ulazi bez posebnog uvoda, kroz skromni portal, odmah iz naselja. To je visokom živicom

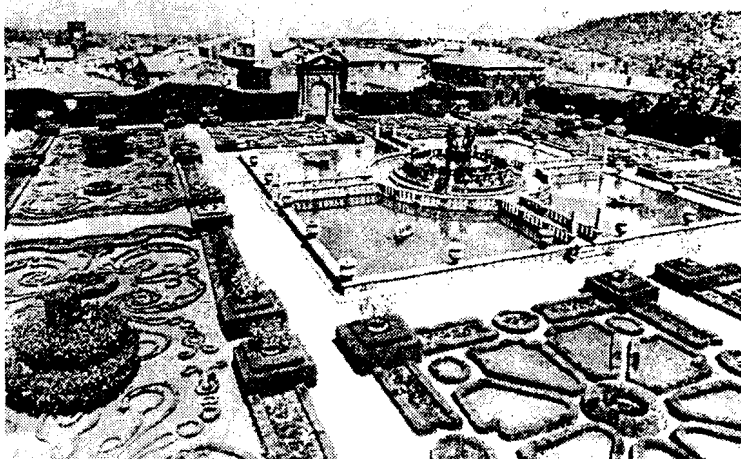
SL. 16. VILA LANTE U BAGNAIJI - PLAN NA MODULARNOJ MREŽI OD 20/20 M: 1 - ULAZ, 2 - DEKORATIVNI ZELEN I PARTER, 3 - VODENI PARTER S FONTANOM CRNACA - FONTANA DEI MORI, 4 - SKOŠENI PARTER S RAMPAMA, 5 - LJETNIKOVI, 6 - FONTANA SVJECICA - FONTANA DEI LUMINI, 7 - FONTANA DIVOVA - FONTANA DEI GIGANTI, 8 - VODENI LANAC - CATENA D'AQUA, 9 - FONTANA DELFINA, 10 - ŠPILJA S FONTANOM POPLAVA - FONTANA DEL DILUVIO, 11 - VRтни PAVILJONI, 12 - OKOLNA PARK-ŠUMA

Prema - Autor: J. C. Shepherd, G. A. Jellicoe

FIG. 16. VILLA LANTE IN BAGNAIA - PLAN (THE DRAWING SHOWS A MODULAR GRID OF 20X20 M): 1 - ENTRANCE, 2 - DECORATIVE GREEN PARTERRE, 3 - WATER PARTERRE WITH MOORISH FOUNTAIN - FONTANA DEI MORI, 4 - INCLINED PARTERRE WITH RAMPS, 5 - SUMMER HOUSES, 6 - CANDLE FOUNTAIN - FONTANA DEI LUMINI, 7 - GIANTS' FOUNTAIN - FONTANA DEI GIGANTI, 8 - WATER CHAIN - CATENA D'AQUA, 9 - DOLPHIN FOUNTAIN, 10 - CAVE WITH DILUVIAL PAVILIONS - FONTANA DEI DILUVIO, 11 - GARDEN PAVILIONS, 12 - SURROUNDING PARK-FOR-EST

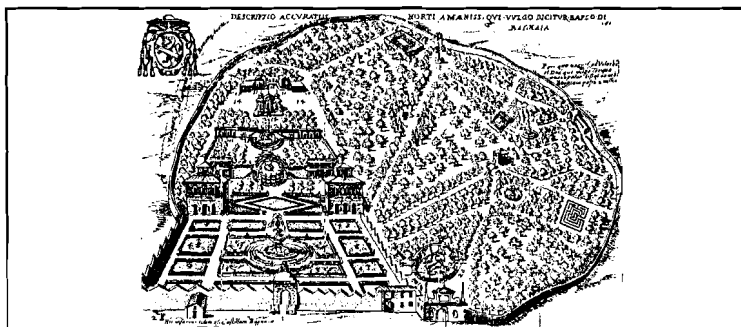
SL. 17. POGLED NA DONJI VRT S CVJETNIM I VODENIM PARTERIMA TE FONTANOM CRNACA U SREDINI. U POZADINI IZVAN OGRADE VRTA VIDE SE KROVOVI GRADIĆA BAGNAIA.

FIG. 17. VIEW OF THE LOWER GARDEN WITH FLOWER AND WATER PARTERRES AND THE MOORISH FOUNTAIN IN THE MIDDLE. IN THE BACKGROUND, OUTSIDE THE GARDEN, THE ROOFS OF THE TOWN OF BAGNAIA CAN BE SEEN

SL. 18. POGLED NA VILU LANTE I NJEZINE VRTOVE (STARA GRAVIRA)

FIG. 18. VIEW OF THE VILLA LANTE AND ITS GARDENS (OLD ENGRAVING)

ogradaen kvadratičan prostor veličine 80x80 m, podijeljen na 16 također kvadratičnih polja, od kojih četiri pokrivaju vodeni bazeni s okruglom *Fontanom dei Mori* u sredini. Umjesto uobičajene centralne postave zgrade u središtu vrta, Vignola je izgradio dva identična paviljona -*palazzine*, smjestivši ih simetrično uz sam ogradni zid. Taj neobičan postav po kojemu je arhitektura istisnuta sa svoga povlaštenog položaja te potisnuta u drugi plan, motivirana je očitom težnjom da se istakne prostorni integritet vrta i sačuva njegova vizualna cjelovitost.

Dok je donji vrt kao bogato dekorirana sunčana esplanada u dosljedno provedenoj kvadratičnoj osnovi koncentriran oko motiva vode u sredini, gornji dijelovi vrta komponirani su duž longitudinalne osi. Središnji motiv koji ih povezuje i određuje njihov kompozicijski smisao jest voda što se prelijeva s najviših kota, iz umjetne špilje na vrhu vrta prko nekoliko fontana, vodoskoka i vodenih lanaca, da bi se smirila u bazenima donjeg vrta. Ista voda svojim tokom i žuborom sugerira kretanje duž glavne osi i naglašava linearnu simetriju tog dijela vrta. Raskošne fontane, brojne skulpture (djelo G. da Bologna) balustrade i ostali dekorativni elementi svojom raznolikošću i bogatstvom likovnih motiva najavljuju epohu baroka. Nasuprot tome, donji vrt, u strogoj geometriji kvadrata s vodenim zrcalom u sredini te unatoč svom bogatstvu zelene ornamentike partera i nabujaloj skulpturalnosti fontane, još uvijek odražava renesansni koncentrični koncept.¹⁰

¹⁰ U dizajnu partera *vile Lante* uočljiva je razlika između jednostavnih geometrijskih motiva i onih slobodnih i razvedenih, koji su očito nastali pod utjecajem baroka (navodno i prema čuvenome francuskom pejzažnom arhitektu Le Nôtreu, koji je 1678. g. boravio u Italiji). Crtež Perciera i Fontainea prikazuje partere s mnogo jednostavnijim dekorativnim oblicima. Ni *Fontana dei Mori* ne potječe iz vremena Vignole i G. da Bologna.

Literatura · Bibliography

Opća

1. Clark, K., *Landscape into Art*, London, 1961.
2. Clifford, D., *A History of Garden Design*, London, 1962.
3. Cowell, F. R., *The Garden as a Fine Art*, London, 1978.
4. Enge, T. O., Schröder, C. F., *Gartenkunst in Europa*, Köln, 1990.
5. Gromort, G., *L'art des jardins*, I-II, reprint, Pariz, 1953.
6. Jellicoe, G. i Sl., *The Landscape of Man*, London, 1957.
7. More, C. W., Turnbull, V.J., *The Poetics of Gardens*, Cambridge, 1988.
8. Moser, M., Teyssot, G., *The History of Garden Design*, London, 1991.
9. Sorensen, C. Th., *The Origin of Garden Art*, Kopenhagen, 1963.
10. Tacker, C., *The History of Gardens*, London, 1976.

O renesansi

11. Dobrović, N., *Vrtovi europskog zapada*, poglavlje *Renesansa u Italiji*, posmrtno izdanje, Arhitektonski fakultet u Beogradu, Beograd, 1968.
12. Falda, G. B., *Giardini di Roma*, Rim, 1683, 1980.
13. Fariello, F., *Architettura dei giardini*, cap III, Rim, 1967.
14. Lazzaro, C., *The Italian Renaissance Garden*, London, 1990.
15. Masson, G., *Italian Gardens*, London, 1966.
16. Milić, B., *Razvoj grada kroz stoljeća*, II, poglavlja o Firenci, Zagreb, 1995.
17. Mutnjaković, A., *Vojvodska palača u Urbinu*, opis vrta B. Baldia, Zagreb, 1992.
18. Ogrin, D., *Vrtna umetnost sveta*, poglavlje *Italijanska renesansa*, Ljubljana, 1993.
19. Seissel, J., *Razvitak vrtno umjetnosti*, koncept skripata, Katedra za urba-nizam Arhitektonskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1965.
20. Shepherd, J. C., Jellicoe, G. A., *Jardins de la Renaissance en Italie*, Pariz, 1966.

* * *

Sažetak · Summary

GARDENS OF THE EARLY AND HIGH RENAISSANCE

In the fifteenth and sixteenth centuries medieval fine gardening grew into garden art as an independent art discipline. This development was positively influenced by humanistic and Renaissance ideas that had gained prominence in Italy two centuries earlier. The first important early-Renaissance gardens were laid out around old castles and manors in the surroundings of Florence, which became the leading culture and art centre of Italy thanks to favourable political and economic conditions. The citizens of the city-state of Florence became rich patricians and owners of all the cultivated land in the state *contad*, which was important for the early development of gardens. Politically secure and increasing rich, they used to spend more and more time on their rural properties. Old castles were reconstructed into pleasant manor houses, and many villas and summer houses were built in the nearer and further surroundings of Florence.

There are few preserved early-Renaissance gardens, in the first place those made by feudal lords and the most powerful city nobles. The article and illustrations present the Medici gardens, and the hanging garden, *giardino pensile*, in the **ducal Montefeltre Palace in Urbino**, laid out by Lucius Laurana Vranjanin, which is also one of the oldest.

There is little documentation about urban Renaissance gardens, and even fewer preserved gardens. Several preserved examples of baroque gardens in Genoa and Naples, however, indirectly indicate the Renaissance urban garden otherwise known only from scanty descriptions.

Papal Rome soon reached and outstripped Florence in culture and art development. The power and wealth of the Roman curia greatly superseded the possibilities and range of Florentine rulers, and this got its reflection in the size, number and luxury of Roman gardens. The first better-known gardens were laid out within architectural complexes, but soon gardens appeared in the open spaces of Rome and its surroundings. These manors and gardens did not grow out of an agricultural context like the ones in Florence, but were built exclusively for pleasure and representation and situated on carefully chosen sites. The modest Florentine garden of the early and high Renaissance was replaced by elaborate landscape arrangements and an increasing wealth of garden decorations, gradually melting into the mannerist and baroque styles. The author concludes the presentation of the high Renaissance with the gardens in the **Villa d'Este in Tivoli** and the **Villa Lante in Bagnaia**.

The text with descriptions and the most important data is accompanied by selected graphical documentation, original engravings, prints and drawings, and photographs of the present state taken from the references given.

Bruno Milić